

Лариса Клочко,
Суми, Україна,
Марина Рудіна,
Київ, Україна

Самостійна робота студентів у системі дистанційної освіти за воєнного стану в країні

Abstract. *The paper features the problem of updating the content and assignment of self work of students in a higher education institution. Educational specialists-researchers define self work as a cognitive activity aimed at self-education and the achievement of personally significant goals. Self work is based on independence as a personal quality and contributes to students' formation of self-education skills. The fact that modern students' misunderstanding of the role of self work as an individual research educational activity is obvious. The survey results show the need of updating online learning methods in order to stimulate students' motivation to work independently which is an important form of acquiring individual professional competences in the higher education system.*

Keywords: *self work, higher education, distance learning, motivation, questionnaire.*

Проблему статті зумовило он-лайн спілкування зі студентами в перебігу навчальних занять. Лекції в дистанційному форматі періодично завершуються запитаннями: «Що опрацювати самостійно?», «Це завдання для самостійної роботи?» тощо, тобто сполука «самостійна робота» асоціюється у студентів практично з будь-яким видом навчальних занять. Студентами наполегливо й, на їхню думку, переконливо, аргументується позиція, що за дистанційного навчання останні три роки – спочатку пандемія, зараз воєнний стан – кожний із них практично навчається сам, отже, увесь навчальний процес – це самостійна робота. Пропозиція пояснити, який саме зміст вони вкладають у поняття «самостійна робота» стосовно навчальної діяльності, виявила безліч думок, що в узагальненому вигляді звелися до фрази «все те, що я роблю сам у процесі навчання». Тож, виходячи з реалій, за яких сьогодні провідними стосовно вищої освіти в Україні є дистанційна форма навчання та воєнний стан, припускаємо, що традиційне розуміння самостійної роботи, ґрунтоване на численних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців ХХ – початку ХХІ ст., потребує оновленого підходу як до тлумачення суті, так і технологій і засобів мотивації студентів до зростання потреби в самостійній роботі як індивідуальній дослідницькій формі набуття професійних компетентностей в системі вищої освіти.

Мета статті – виявлення та аналіз тенденцій стосовно формування сучасного змісту поняття «самостійна робота», розуміння цього виду навчальної діяльності сучасними студентами в системі дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу. Реалії сьогодення української освіти безмежно розмаїті, адже випробування торкнулися як державних аспектів її забезпечення, так і кожного конкретного університету, тому акцентуємо в ролі провідних лише дві, що визначають нинішню організацію навчання: по-перше, уведений 24 лютого 2022 року воєнний стан, який унеможливило очне навчання здобувачів освіти; по-друге, дистанційне навчання, що є доступною і безпечною формою освіти. Держава, відповідно до Закону України «Про освіту», «забезпечує й гарантує здобувачам освіти, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду, організацію освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників» [1].

Оскільки дослідження воєнного стану як явища – за межами педагогіки, ми аналізуємо лише реалії дистанційної освіти, зокрема, самостійну роботу як вид навчальної діяльності. Вважаємо, що дистанційне навчання як освітня категорія і процес набуло специфічних особливостей за воєнного стану. До формування змісту поняття «дистанційне навчання» долучилося чимало відомих учених, вагомі думки яких широко представлені в педагогічних розвідках і наукових публікаціях. Слушною для нашого дослідження вважаємо тезу Charlotte Nirmalani Gunawardena – Regents' Professor, University of New Mexico, USA – про те, що дистанційне навчання відбувається індивідуально на основі самостійного дослідження проблеми [2]. Також наш підхід до організації «дистанційного навчання» ґрунтується на «Положенні про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» 2020 року: «дистанційне навчання – організація освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій» [3]. Важливий нюанс містить документ 2013 року: дистанційне навчання передбачає таку організацію навчального процесу, коли «студент навчається самостійно за розробленою викладачем програмою і віддалений від нього у просторі чи в часі, однак може вести діалог із ним за допомогою засобів телекомунікації» [4].

Зазначені документи орієнтують викладачів ЗВО на організацію повноцінного освітнього процесу для студентів і посилюють, на нашу думку, актуальність досліджуваної проблеми, оскільки в робочих навчальних програмах ЗВО на самостійну роботу студентів відводиться значна кількість годин.

Так, наприклад, у Національному авіаційному університеті (м. Київ) у Робочій програмі навчальної дисципліни «Методика викладання іноземних мов» (1 навчальний модуль) самостійна робота студентів запланована для денної форми навчання в кількості 66 годин, для заочної – 108 годин. Робоча програма навчальної дисципліни «Практичний курс англійської мови» (10 навчальних модулів) передбачає на самостійну роботу студентів за денною формою навчання 365 годин, за заочною – 631 годину. Відповідно до обох програм, самостійна робота студентів планується за кожною з тем модуля; спрямована на опрацювання основної й додаткової літератури, її критичний аналіз; систематизацію, конспектування, складання планів, тез за навчальними темами; виконання домашнього завдання відповідно до методичних рекомендацій з метою закріплення та поглиблення теоретичних знань і практичних умінь. Зазначена інформація доступна на сайті університету, прокоментована й конкретизована в методичних рекомендаціях для студентів [5], проте нерозуміння ними ролі самостійної роботи як конкретного виду навчальної індивідуальної діяльності залишається очевидним.

З метою дослідження думки студентів університету про самостійну роботу в системі дистанційної освіти за воєнного стану в країні та виявлення тенденцій стосовно зазначеного виду навчальної діяльності було розроблено спеціальну анкету, аналіз результатів якої, на нашу думку, може стати підґрунтям змін у методах і методиках навчальної роботи зі студентами, сприятиме підвищенню ефективності самостійної роботи.

Студентам 3-4 курсу, які навчаються за Освітньо-професійною програмою «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська» і опановують навчальні дисципліни «Практичний курс англійської мови» та «Методика викладання іноземних мов» було запропоновано взяти участь в анкетуванні дистанційно. Анкету було розіслано із проханням повернути заповнений файл протягом доби, оскільки її зміст не передбачає тривалих роздумів, містить варіанти відповідей. Укладаючи анкету, ми прагнули також (і, мабуть, це головне), показати студентам важливість і актуальність індивідуальної самостійної роботи, мотивувати їх до сучасного розуміння цієї складової в особистому навчанні, висвітлити роль навичок самостійної роботи для успіху в майбутній професійній діяльності, тобто в анкетуванні, крім дослідницької, закладено освітню та виховну мету.

Підготовці дослідження, зокрема запитань анкети, передував аналіз науково-педагогічної думки щодо зазначеної дефініції, у результаті чого, ми дійшли висновку, що глибоко й усебічно представлене в літературі наукове поняття «самостійна робота» змінювало свій зміст відповідно до освітніх змін у державі в конкретний соціокультурний період. З метою ілюстрації такого висновку наводимо лише декілька, на нашу думку, вагомих визначень.

Так, в Українському педагогічному словнику 1997 року йдеться про самоосвіту, самостійну навчальну роботу учнів та самостійність: «самоосвіта – освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі; самостійна навчальна робота учнів – різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданнями вчителя, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі; самостійність – одна із властивостей особистості ... ставлення особистості до процесу діяльності... [6, с. 296-297]. Майже через десятиліття в Енциклопедії освіти зазначалося, що «самостійна пізнавальна діяльність людини спрямована на досягнення певних особистісно-значущих освітніх цілей; задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності ... [7, с. 796].

Ще через десять років учена О. Соколовська доводить, що самостійна робота не тільки допомагає студенту успішно оволодіти програмним матеріалом, набувати навичок та вміння професійної діяльності, вона виробляє потребу до постійної роботи над собою, сприяє розширенню світогляду, постійній самоосвіті через Інтернет [8, с. 282-287]. Науковці Н. Борисенко, І. Гриценко, В. Денисенко, Н. Сидоренко оперують поняттям «самоосвітня діяльність» і стверджують, що «самоосвітня компетентність майбутніх учителів буде інтенсивно формуватися за наявності у студентів розвиненої мотивації до професійного удосконалення та за допомогою належної організації фахової підготовки ... » і додають, що важливою є «сукупність самоосвітніх умінь» [9]. Про різні аспекти самостійної роботи також йдеться в наукових розвідках інших дослідників: самостійна робота студентів як основа формування компетенції в умовах багаторівневої підготовки (В. Микольченко, О. Почужевський, Ю. Почужевська); управління самостійною роботою студентів ЗВО у процесі професійної підготовки (О. Сушко, О. Колодій), позааудиторна самостійна робота студентів при вивченні іноземної мови (О. Плотнікова), проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України (В. Прибилова) тощо.

Узагальнюючи досліджені наукові матеріали, зазначаємо, що самостійна робота розуміється в основному як пізнавальна діяльність; спрямовується на самоосвіту й досягнення особистісно-значущих цілей; ґрунтується на самостійності як властивості особистості; сприяє формуванню навичок самоосвіти (у тому числі, й через Інтернет), є індивідуальною дослідницькою освітньою діяльністю тощо. На основі узагальнень для укладання анкети нами було виокремлено такі аспекти: по-перше, поняття «самостійна робота» періодично змінювалося відповідно до освітніх змін, отже, важливо оновити його зміст відповідно до реалій сьогодення; по-друге, сутність самостійної роботи традиційно розкривалася за допомогою змісту інших понять (самоосвіта, самостійність, самостійна пізнавальна діяльність та ін.), що пояснює певне нерозуміння конкретного змісту цієї форми освітньої діяльності сучасними

студентами саме як індивідуальної; по-третє, якщо результатом самостійної роботи вважати самоосвітню компетентність, то пріоритетне місце в цьому процесі належить особистісній мотивації до такого виду навчальної діяльності, що важливо показати студентам, спонукати їх до розуміння сутності індивідуальної самостійної роботи для професійного самовдосконалення в майбутньому.

Отже, самостійна робота сучасного студента інтегрує мотивацію, індивідуальну самоосвітню діяльність і результат – особистісно-значимі компетентності. На цих засадах і було сформовано анкету. Ми запропонували студентам 7 запитань, з яких чотири мали лише варіант відповіді «так – ні – не задумувався»; два мали по п'ять варіантів вибору для виявлення значимості від 5 балів до 0; одне запитання передбачало лише одну відповідь-вибір. Студенти виявили зацікавленість і достатню активність, адже з трьох навчальних груп надіслали заповнені анкети 83,5 %, що дозволяє вважати отримані результати достовірними для наукового аналізу.

Кожне із запитань анкети сформульовано таким чином, щоб відповідаючи, студенти одночасно отримували додаткову актуальну інформацію. Так, до запитання «Яке місце в освітньому процесі Ви відводите власній самостійній роботі» пропонувалися на вибір п'ять варіантів відповіді. Результати такі: вважаю самостійну освітню роботу провідною – 50,1 %; вважаю самостійну освітню роботу важливою, проте не надаю їй переваги в системі інших навчальних занять – 39,1 %; не задумувався над цією проблемою – 8,6 %; думаю, що самостійна освітня робота сьогодні неактуальна – 0 %; не розумію призначення самостійної освітньої роботи в університеті – 2,1 %. Отже, близько 11 % студентів не мотивовані до самостійної роботи, що посилює актуальність досліджуваної проблеми.

У запитанні «Чи підтримуєте Ви тезу: самостійна освітня робота сприяє закріпленню та поглибленню теоретичних знань і практичних умінь» ми приховали спробу спонукати студентів до аналізу власного ставлення до цієї форми освітньої діяльності. Результати такі: 72,8 % обрали відповідь «так», 8,7 % – обрали «ні», а 13 % не задумувалися над цією проблемою. Отже, понад 21 % учасників анкетування не розуміють можливостей і призначення самостійної роботи.

З метою посилення вагомості самостійної роботи було запропоноване запитання «Як Ви вважаєте, чи формуються soft skills при самостійній освітній роботі», до того ж ці навички, як кажуть, на часі, про них ідеться в багатьох молодіжних публікаціях, вимогах роботодавців, анонсах престижних професій. Результати такі: 60,9 % обрали «так», 15,3 % відповіли «ні», не задумувалися над цією проблемою 23,7 % опитаних студентів. Отже, 39 % не пов'язують формування soft skills із самостійною освітньою роботою.

Аналіз результатів відповідей лише на три із семи запитань анкети висвітлює тенденцію не стільки нерозуміння студентами ролі самостійної роботи, скільки того, що вони не задумувалися над її призначенням стосовно себе, в індивідуальному ракурсі.

На перший погляд, значна кількість виборів умовно низького рівня видається тривожною, проте ми вбачаємо в цих цифрах актуальну перспективу: оновити методику проведення он-лайн навчання так, щоб зміст лекцій чи практичних занять розвивав мотивацію студентів, сприяв зростанню потреби в самостійній роботі як ефективній індивідуальній формі набуття професійних компетентностей у системі дистанційної вищої освіти за воєнного стану в державі. Висвітлити результати анкетування в повному обсязі плануємо в наступних публікаціях.

Завершуючи, зазначимо, що майже п'ять років вимушеної дистанційної освіти зумовили переформатування багатьох аспектів педагогіки, індивідуальні освітні запити значної частини студентів стосовно набуття професійних компетентностей в основному зросли, отже, актуальності не втрачає співпраця викладачів і студентів в аспекті дослідження, виявлення, апробації та впровадження сучасних форм здобуття фахової вищої освіти для успішної майбутньої професійної діяльності. Важливу місію відводимо самостійній роботі студентів.

Література

1. Закон України «Про освіту»: редакція від 6.04.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 20.03.2023)
2. Charlotte Nirmalani Gunawardena. PARADIGM SHIFT TO ONLINE LEARNING: FACILITATING A LEARNING COMMUNITY. URL: <https://slideplayer.com/slide/10723629/> (дата звернення 24.03.2023)
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: затверджено наказом МОН від 8 вересня 2020 року №1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення 20.03.2023)
4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення 20.03.2023)
5. Рудіна М. Навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни «Методика викладання іноземних мов». URL:<https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47689> (дата звернення 22.03.2023)
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
7. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1036 с.
8. Соколовська О. Самостійна робота студентів педагогічних спеціальностей в умовах дистанційної форми навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2020. Вип. 28. том 3. С. 282-287.
9. Борисенко Н., Гриценко І., Денисенко В., Сидоренко Н. Формування навичок самоосвітньої діяльності студентів педагогічних факультетів в умовах дистанційної освіти. Social Work and Education. Ternopil-Aberdeen, 2020. Vol. 7. No. 3. pp. 325-337. DOI: 10.25128/2520-6230.20.3.7.